

Finansowanie archiwów społecznych a trwałość ich zbiorów

Agnieszka Wargowska-Dudek

Wstęp

Archiwistyka społeczna jest dziedziną oddolną. Najlicniejszą grupę jednostek prowadzących archiwa społeczne w Polsce stanowią organizacje pozarządowe. Niestety, są to podmioty, które przeważnie nie mają stałego finansowania i korzystają ze wsparcia grantowego, czyli siłą rzeczy działają w rytmie projektowym. Nie zawsze wpływa to pozytywnie na trwałość zbiorów pozyskanych przez archiwa społeczne. Ważnym zagadnieniem jest więc zwrócenie uwagi na te potencjalne źródła finansowania, które sprzyjają stabilności sektora i jednocześnie wzmacniają trwałość zasobów. W szczególności chodzi tu o zapewnienie środków na prace archiwalne, takie jak: digitalizacja, opracowanie, konserwacja zbiorów, wyposażenie archiwum w sprzęt i materiały umożliwiające realizację tych prac oraz zakup sprzętu i usług zabezpieczających cyfrowy zasób archiwum.

Niniejszy tekst jest przede wszystkim analizą dostępnych dla organizacji pozarządowych możliwości uzyskiwania finansowania. Możliwości te są oceniane wyłącznie z perspektywy ich wpływu na trwałość zbiorów społecznych. Analizę rozpocznę od prezentacji programów grantowych służących stricte działalności archiwalnej, wskażę mocne i słabe strony tych programów oraz propozycje zmian w ich regulaminach. Następnie przejdę do innych dostępnych narzędzi, a w zakończeniu sformułuję wnioski i propozycje zmian służące lepszemu zaprojektowaniu narzędzi finansowych.

Drugą grupą podmiotów prowadzących archiwa społeczne są instytucje samorządowe (biblioteki, domy kultury), trzecią – grupy

nieformalne i osoby prywatne. W tekście zwrócę również uwagę na to, w jakim zakresie mogą one korzystać z analizowanych źródeł finansowania.

I. Analiza programów ściśle związanych z archiwistyką

Większość programów czy konkursów grantowych, których główne cele dotyczą tożsamości, ochrony dziedzictwa lokalnego i zachowania dóbr kultury, nie jest nakierowana stricte na prace archiwalne. Na tym tle wyróżniają się: program Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Kultura Cyfrowa oraz organizowane od 2016 roku przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych konkursy dotacyjne poświęcone archiwistyce pod nazwą Wspieranie Działań Archiwalnych. Poniżej przedstawiam analizę tych programów.

Kultura Cyfrowa (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego)

Jak czytamy w opisie: „Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego”¹. To program, który jako jeden z nielicznych bezpośrednio finansuje działania związane z digitalizacją i archiwizacją. Co więcej, daje możliwość sfinansowania działań wpływających na trwałość zbiorów (choć nie jest na to wprost ukierunkowany). Ponadto w programie wnioski mogą składać samorządowe instytucje kultury, które nie są współprowadzone przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Kultura Cyfrowa stawia wysokie wymagania, jest przeznaczona dla podmiotów profesjonalnych lub profesjonalizujących się – archiwalia muszą być prawidłowo zdigitalizowane i opracowane, co

¹ Program rządowy Kultura cyfrowa. Regulamin i specyfikacja, <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-cyfrowa4> [dostęp: 30.06.2022].

pozytywnie wpływa na ich trwałość. Zapisy regulaminowe tego konkursu warte są wprowadzenia w innych konkursach, w których akcenty kładzie się na ochronę dziedzictwa, działania edukacyjne czy animacyjne.

Zapisy regulaminowe bezpośrednio przyczyniające się do zwiększenia trwałości zbiorów społecznych:

1. Program obejmuje wszystkie rodzaje zbiorów: biblioteczne, archiwalne, zabytkowe, muzealne oraz audiowizualne. To ważne kryterium z punktu widzenia archiwów społecznych, których zbiory są różnorodne.
2. W ramach programu można sfinansować kompleksowe prace archiwalne, co bez wątpienia wpływa na trwałość efektów projektu, a tym samym trwałość zbiorów, których projekt dotyczy. Regulamin programu wyszczególnia: selekcję, przygotowanie zbiorów do digitalizacji, konserwację [w tym zakup materiałów konserwatorskich], opracowanie, wprowadzenie opracowania do baz danych, digitalizację [w tym jako usługi zewnętrzne], obróbkę plików cyfrowych, kontrolę jakości, a nawet konsultacje eksperckie i naukowe.
3. Wybór technik digitalizacji lub udostępniania zasobów musi być uzasadniony merytorycznie, a sam proces digitalizacji czy udostępnienia – szczegółowo zaplanowany, co pozytywnie wpłynie na jakość rezultatów.
4. Możliwość zakupu sprzętu i oprogramowania, w tym środków trwałych na potrzeby digitalizacji: skanerów, aparatów i kamer cyfrowych, zestawów i podzespołów komputerowych, programów i systemów informatycznych współpracujących ze sprzętem do digitalizacji, programów informatycznych służących do oceny jakości prowadzonej digitalizacji, wzorników, oprzyrządowania technicznego służącego procesowi digitalizacji, oprogramowania do opracowania zasobów oraz do ich udostępniania. Na potrzeby archiwizacji i tworzenia repozytoriów cyfrowych można

sfinansować: serwery, macierze dyskowe, biblioteki taśmowe, urządzenia telekomunikacyjne, programy i systemy informatyczne, nośniki danych, oprogramowanie [z tym, że ich koszt, zgodnie z regulaminem, jest ograniczony]. **Konkurs daje więc możliwość zakupu profesjonalnego sprzętu i oprogramowania, które mogą zapewnić wysoką jakość digitalizacji i trwałość jej efektów.**

5. Program premiuje wykorzystanie infrastruktury już istniejącej, sfinansowanej np. ze środków publicznych w ramach wcześniej zrealizowanych programów. W związku z tym beneficjent konkursu nie musi budować własnego zaplecza technicznego, lecz może skorzystać z profesjonalnego sprzętu i narzędzi partnera [może zdecydować się np. na korzystanie z już istniejących trwałych systemów informatycznych, przeznaczonych do archiwizacji i udostępniania zbiorów].
6. Finansowana w programie digitalizacja powinna być zgodna ze standardami określonymi w Katalogach Dobrych Praktyk i Standardów Digitalizacji. Pliki i metadane zyskują gwarancję prawidłowego przygotowania, co zwiększa ich trwałość.
7. Program uwzględnia przekazanie kopii cyfrowych zbiorów do właściwego Centrum Kompetencji. Jest to dodatkowe zabezpieczenie plików w instytucji państwowej.
8. Środki z grantu można przeznaczać także na zakup podstawowych materiałów do przechowywania oryginalnych zbiorów (pudła, teczki itp.).

Wątpliwe zapisy regulaminowe w kontekście zwiększenia trwałości zbiorów społecznych:

1. Koszty utrzymania strony/aplikacji, powstałej w ramach projektu, są kwalifikowalne tylko w trakcie jego trwania. Warto tu zadać pytanie o trwałość rozwiązań informatycznych w dalszej perspektywie – jeśli grant jest jednorazowy. Wydaje się, że optymalnym rozwiązaniem byłoby umieszczenie zbiorów

w którymś z już istniejących systemów, typu OSA/zbioryspoleczne.pl, ZOSIA/szukajwarchiwach.gov.pl, Polona czy Kronik@.

2. Kwalifikowalne są wyłącznie koszty dotyczące zakupu infrastruktury i oprogramowania, przeznaczonych do digitalizacji i archiwizacji, jedynie do 25% wysokości dofinansowania. To oznacza, że na archiwizacyjne potrzeby własne organizacji nie można kupić drogiego sprzętu (np. do obiektów wielkoformatowych i innych niestandardowych). Rozwiązaniem może być podjęcie współpracy z innym mocniejszym instytucjonalnie podmiotem. To dobre wyjście, zważywszy na to, że późniejszy koszt utrzymania drogiego sprzętu jest duży.
3. W programie koszty zakupu środków trwałych: mebli (np. szafy, regały) oraz sprzętu (np. drukarki) są niekwalifikowane.

Wady programu i propozycje zmian:

1. Wysokość możliwej dotacji mieści się w przedziale 20 000–400 000 zł. Maksymalny procentowy poziom dotacji w budżecie zadania to 80%. Trudnością dla niektórych wnioskodawców staje się zatem zgromadzenie 20% wkładu własnego. Beneficjentami programu mogą być, obok organizacji pozarządowych, samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez MKiDN). Organizacje pozarządowe działające lokalnie lub o niskim potencjale finansowym, a jednocześnie często tworzące archiwa w lokalnych społecznościach, są w znacznie trudniejszej sytuacji niż instytucje samorządowe posiadające roczne budżety, z których mogą pokryć wkład własny. Organizacje pozarządowe mogą starać się o pokrycie wkładu własnego z dodatkowych konkursów organizowanych przez samorzady, jednak środki te nie są gwarantowane.

Proponowana zmiana: zmniejszenie bądź całkowite zniesienie potrzeby zapewnienia wkładu własnego dla organizacji pozarządowych, ewentualnie zmniejszenie proporcji wkładu własnego w zależności od wnioskowanej dotacji – np. jeśli dotacja mieści się

w przedziale do 40 000 zł, wkład własny może pozostać na poziomie 20%, jeśli dotacja mieści się w przedziale 40 000–100 000 zł, wkład własny może zmniejszyć się do 10%, a w przypadku dotacji powyżej 100 000 zł – do poziomu 5%.

2. Biorąc pod uwagę fakt, że jest to jeden z dwóch programów ściśle dotyczących archiwistyki, środki finansowe przeznaczone na program w niskim stopniu odpowiadają potrzebom archiwistów. W poprzednich latach całkowita pula środków wyniosła: w 2019 roku – 4 815 836 zł, w roku 2021 – 4 798 020 zł. Jedynie około 30% wnioskodawców otrzymało dotacje.

Proponowanym rozwiązaniem byłoby zwiększenie puli środków na program.

3. Krótki termin realizacji zadania w trybie jednorocznym [01.01.2022–31.12.2022]. Biorąc pod uwagę fakt, że rozstrzygnięcie konkursu przypada na luty/marzec, a umowy podpisywane są w kwietniu/maju, czas realizacji projektów skraca się do kilku miesięcy. Korzystniejsze z punktu widzenia jakości realizowanych działań są zadania 2-letnie oraz 3-letnie – można je wtedy rozłożyć w czasie, kompleksowo zaplanować i zrealizować. Warto wprowadzić premiowanie projektów dłuższych niż jednoroczne.
4. Jednym z kryteriów oceny wniosków jest zgodność projektu ze strategicznymi celami programu. Wśród nich ważny jest warunek dysponowania niezbędnym doświadczeniem [wnioskodawcy lub partnera] w prowadzeniu działalności digitalizacyjnej lub związanej z upowszechnianiem zasobów cyfrowych. Program na poziomie oceny merytorycznej premiuje również: profesjonalizm, kompetencje i doświadczenie partnera/partnerów zadania. Biorąc pod uwagę liczbę składanych wniosków w konkursach, zapisy te w znacznym stopniu ograniczają lub nawet eliminują wnioskodawców, którzy dopiero rozpoczynają działalność archiwalną lub rozpoczynają proces budowania tego typu partnerstw i ubiegają się o niską dotację, np. na poziomie 20 000

zł. Te same kryteria obowiązują wszystkich wnioskodawców – tych, którzy ubiegają się o grant w wysokości 20 000 zł, jak i tych, którzy wnioskują o 400 000 zł.

Proponowana zmiana: dopasowanie kryteriów ocen dla podmiotów ubiegających się o mniejsze kwoty.

Wspieranie Działań Archiwalnych 2022 [Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych]

Cele konkursu wiążą się „z opracowaniem, udostępnianiem oraz zabezpieczaniem materiałów archiwalnych wchodzących w skład ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego”².

Zapisy regulaminowe bezpośrednio przyczyniające się do zwiększenia trwałości zbiorów społecznych:

1. Konkurs umożliwi pozyskanie środków na wszystkie etapy opracowania zbiorów: weryfikację pochodzenia materiałów archiwalnych, porządkowanie, opracowanie wraz z wprowadzeniem opisów do bazy danych, zabezpieczenie materiałów w odpowiednich opakowania, opisanie oraz przygotowanie pomocy archiwalnych. Tak profesjonalne opracowanie zbiorów, wraz z ich umieszczeniem w opakowaniach ochronnych, niewątpliwie przyczynia się do zwiększenia ich trwałości.
2. Możliwość sfinansowania profesjonalnych prac konserwatorskich, takich jak: dezynfekcja, konserwacja zachowawcza lub pełna, a także prace wstępne, czyli przygotowanie szczegółowego planu prac konserwatorskich. Korzyści dla trwałości zbiorów płynące z tego zapisu są bezsporne.
3. Beneficjenci konkursu są zobowiązani do przekazania Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych inwentarza opracowanych

² Regulamin konkursu na realizację zadania publicznego Wspieranie działań archiwalnych 2022, <https://www.archiwa.gov.pl/poznaj/projekty/wspieranie-dzialan-archiwalnych/konkurs-wspieranie-dzialan-archiwalnych-2022/> [dostęp: 30.06.2022].

zbiorów w postaci elektronicznej i zgody na jego publikację w systemie administrowanym przez Archiwa Państwowe. Taki zapis gwarantuje dodatkowe zabezpieczenie dla opracowania archiwalnego sporządzonego w ramach konkursu.

Zapisy regulaminowe pośrednio przyczyniające się do zwiększenia trwałości zbiorów społecznych:

1. Oferent zobowiązany jest do pokrycia wkładu własnego w wysokości 10%, który może być jednak wykazany w postaci wkładu rzeczowego oraz wkładu osobowego, dzięki czemu nie musi to być realny wydatek finansowy. „Wkład rzeczowy, o którym mowa w ust. 6, obejmuje w szczególności nieruchomości, środki transportu, maszyny i urządzenia. Wkładem rzeczowym może być również usługa świadczona na rzecz oferenta przez inny podmiot, nieodpłatnie wykorzystana w realizacji zadania publicznego”³ – zapis ten zachęca do budowy partnerstw, które mogą być też kontynuowane po zakończeniu projektu.
2. „Każdy oferent może złożyć w konkursie dwie oferty, w tym jedną indywidualną”⁴ – taki zapis zwiększa szanse na uzyskanie dotacji.
3. „Wytyczne do budżetu uwzględniają wkład osobowy, obejmuje on wartość wolontariatu i pracy społecznej”⁵ – to zapis, który z jednej strony mobilizuje do współpracy i organizacji wolontariatu, lecz z drugiej strony wymaga dodatkowej pracy związanej z pozyskaniem i organizacją wolontariuszy, ewentualnym przeszkoleniem i kontrolowaniem jakości wykonywanej przez nich pracy.

Wady programu i propozycje zmian:

1. Do tej pory realizacja rzeczowa i finansowa zadania publicznego, na którą przyznawano dotację, mogła rozpocząć się po zawarciu umowy, jednak nie wcześniej niż w dniu 30 czerwca, i musiała zakończyć się do 31 grudnia⁶ – oznacza to, że czas na realizację

³ Tamże.

⁴ Tamże.

⁵ Regulamin konkursu ..., <https://www.archiwa.gov.pl/poznaj/projekty/wspieranie-dzialan-archiwalnych/konkurs-wspieranie-dzialan-archiwalnych-2022/> [dostęp: 30.06.2022].

⁶ Tamże.

zadania był bardzo krótki. Propozycja zmiany: konkurs należy ogłaszać wcześniej lub zmienić jego tryb na minimum 2-letni.

2. Dotacji nie przyznaje się na działania związane z digitalizacją materiałów archiwalnych. Nie daje to możliwości zabezpieczenia zbiorów w formie cyfrowej.

Propozycja zmiany: wprowadzenie do programu działań związanych z digitalizacją materiałów archiwalnych [pierwsza edycja konkursu umożliwiła realizację digitalizacji].

Propozycja ogólna: podobnie jak w przypadku Kultury Cyfrowej, program mógłby mieć większy budżet, ponieważ to jeden z niewielu programów umożliwiających zdobycie środków na opracowanie i zabezpieczenie materiałów archiwalnych. Całość budżetu to 900 000 zł, a maksymalna kwota wnioskowanej dotacji nie może być wyższa niż 100 000 zł brutto. Możliwe jest więc udzielenie maksymalnie tylko 9 dotacji.

II. Analiza wybranych programów pośrednio związanych z archiwistyką

W tej części analizy przyjrzą się wybranym programom grantowym, które nie są bezpośrednio nakierowane na wsparcie działalności archiwalnej, ale mogą sfinansować niektóre prace z tego zakresu.

Wspólnie dla Dziedzictwa (Narodowy Instytut Dziedzictwa)

Program wspiera m.in. „działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego), prowadzące do rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości”⁷.

⁷ Regulamin programu Narodowego Instytutu Dziedzictwa Wspólnie dla dziedzictwa, <https://nid.pl/dotacje/wspolnie-dla-dziedzictwa/> [dostęp: 30.06.2022].

Program umożliwia sfinansowanie inwentaryzacji i digitalizacji zbiorów. Nie przewiduje jednak zakupu sprzętu umożliwiającego digitalizację. Warto byłoby uzupełnić warunki konkursu o taką możliwość.

Wśród kryteriów oceny merytorycznej programu znajdują się m.in. rozwój zasobów cyfrowych i systemów informatycznych umożliwiających odbiorcom korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego w sieci. Program nie premiuje jednak umieszczenia zbiorów w już istniejących systemach, jak to ma miejsce w programie Kultura Cyfrowa.

Proponowana zmiana w tym zakresie. Program przeznaczony jest tylko dla organizacji pozarządowych. Ze względu na zainteresowanie samorządowych instytucji kultury działaniami na rzecz dziedzictwa warto byłoby i je uwzględnić w katalogu beneficjentów albo przynajmniej premiować nawiązywanie partnerstw organizacji pozarządowych i instytucji samorządowych.

Kultura Ludowa i Tradycyjna (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego)

Cele programu: rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych, tworzenie metod i narzędzi służących ich przetrwaniu, tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych. Zapisy regulaminowe zakładają ochronę najciekawszych zjawisk kultury, a „najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym, jak i niematerialnym ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość bądź zagrożenie zanikiem”⁸.

Co ważne, w ramach konkursu można sfinansować zadania polegające na dokumentacji i archiwizacji, a część zadań bezpo-

⁸ Regulamin programu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Kultura Ludowa i Tradycyjna <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna4> [dostęp 01.08.2022].

średnio odnosi się również do kwestii dokumentowania i archiwizowania dziedzictwa kultur tradycyjnych. Preferowane są także działania dotyczące udostępniania cyfrowych zasobów audiowizualnych oraz archiwalnych, tworzenie i modernizacja stron.

W ocenie merytorycznej punktowane jest m.in. „wykorzystanie nowoczesnych, multimedialnych technik dokumentacji i prezentacji oraz wykorzystanie tzw. nowych mediów, jednakże z uwzględnieniem osobistego kontaktu ze źródłem kultury tradycyjnej”⁹. Wnioskodawca może tu otrzymać bardzo dużą, w porównaniu do innych ocenianych kategorii, liczbę punktów (30 pkt).

Proponowana zmiana: dodanie zapisu premiującego wykorzystanie istniejących platform archiwizacyjnych i podniesienie punktacji za „popularyzację efektów działania oraz dokumentację zadania np. w formie internetowej oraz stopień dostępności do dokumentacji projektu po jego zakończeniu”¹⁰. Obecnie przyznawanych za to jest tylko 10 punktów.

Ważnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów jest doświadczenie oraz zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Z punktu widzenia samorządowych instytucji kultury (które nie są współprowadzone przez ministra) – jeśli to one są wnioskodawcami – wymusza to podjęcie partnerstw, m.in. z NGO czy grupami lokalnymi. Podobnie z punktu widzenia organizacji ze słabszym potencjałem, i one są skłaniane do poszukiwania i zawiązywania partnerstw z lokalnymi instytucjami kultury. Dodatkowo beneficjentami programu mogą być kościoły i związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą i wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.

Proponowana zmiana: program mocno premiuje współpracę pomiędzy różnymi środowiskami oraz unikatowość i wyjątkowość

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

treści, które wnioskodawcy chcą chronić. Warto zatem wspierać organizacje pozarządowe i osoby prywatne / grupy nieformalne prowadzące archiwa społeczne w poszukiwaniu i budowaniu partnerstw.

Konkurs umożliwia zakup profesjonalnego sprzętu i oprogramowania, które mogą zapewnić wysoką jakość digitalizacji i trwałość efektów projektu, z wyłączeniem środków trwałych o jednostkowej wartości ewidencyjnej powyżej 10 000 zł. Można również sfinansować zakup materiałów do prowadzenia badań i archiwizacji oraz przygotowanie i prowadzenie strony internetowej zadania. W ramach projektu jest także możliwość poniesienia kosztów związanych z udostępnianiem zapisów audio-wideo i innych treści w formie elektronicznej.

Zadanie może być realizowane w trybie rocznym, dwuletnim i trzyletnim, co sprzyja jakości i trwałości realizowanych działań. Preferowany jest 80% poziom dotacji w budżecie zadania, co oznacza wkład własny na poziomie 20%. Przy maksymalnej kwocie dotacji 300 000 zł, wkład własny wynosi 60 000 zł.

Proponowana zmiana: zmniejszenie wymaganego wkładu własnego dla NGO.

EtnoPolska (Narodowe Centrum Kultury)

Celem programu jest „tworzenie warunków dla wzmacniania lokalnej tożsamości kulturowej i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym i regionalnym, obejmujące działania na rzecz trwałości tradycji”¹¹. Program premiuje ponadto działania związane z inwentaryzacją lokalnych zabytków kultury tradycyjnej, a także tworzenie rejestru zjawisk zaliczanych do niematerialnego dziedzictwa kulturowego czy np. renowację strojów ludowych oraz rekwizytów obrzędowych. [...] „Beneficjentami programu, poza or-

¹¹ Regulamin Programu EtnoPolska. Edycja 2023, <https://www.nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje/programy-dotacyjne-nck/etnopolska/do-pobrania> [dostęp: 18.03.2023].

ganizacjami pozarządowymi, kołami gospodyń wiejskich [wpisanymi do Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich, prowadzonego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa] mogą być samorządowe instytucje kultury [z wyłączeniem instytucji współprowadzonych wpisanych w rejestrze instytucji kultury, dla których organizatorem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz instytucji współprowadzonych wpisanych w rejestrze organizatorów samorządowych]¹².

W ramach programu można realizować między innymi: inicjatywy edukacyjno-animacyjne, w tym działania na rzecz zachowania, przekazu i kontynuacji tradycji regionalnych; szkolenia i konferencje; dokumentacje unikalnych zjawisk kultury ludowej oraz archiwa/zapisy cyfrowe folkloru, również online.

Proponowana zmiana: dodanie zapisów wprost odnoszących się do utrwalania zasobów, np. poprzez trwałe zabezpieczenie zbiorów oryginalnych / umieszczenie materiałów na platformach cyfrowych.

Fundusz Patriotyczny Priorytet I (Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego)

Celem Funduszu jest „budowanie szacunku, więzi i współodpowiedzialności za polskie dziedzictwo kulturowe, wzmacnianie świadomości w zakresie jego wartości, potrzeby utrwalenia i podjęcia ochrony”¹³. Jednym z celów szczegółowych programu jest upowszechnianie wiedzy o historii i dziedzictwie Polski. Cel wydaje się adekwatny w kontekście finansowania działań archiwalnych, w regulaminie brakuje jednak zapisów dotyczących stricte archiwizacji. Proponowane zmiany: dodanie takich zapisów, szczególnie że jest to program z alokacją środków wynoszącą 10 000 000 zł [ok. dziesięć razy większą niż konkurs Wspieranie Działań Archiwalnych 2022, gdzie łączna wartość przyznanych dotacji

¹² Tamże.

¹³ Regulamin programu Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego Fundusz Patriotyczny – edycja 2022 Wolność po polsku, <https://fundusz-patriotyczny.pl/edycja-2022-wolnosc-po-polsku-2> [dostęp: 30.06.2022].

w 2021 roku w ramach otwartego konkursu ofert wyniosła 801 975 zł, a także prognozowana kwota wydatków w programie Kultura Cyfrowa 2023, wynosząca 236 456 700 zł¹⁴); rozszerzenie katalogu kosztów kwalifikowanych o koszt prac archiwalnych oraz o zakup środków trwałych, np. sprzętu do prac archiwalnych.

Z programu mogą skorzystać organizacje pozarządowe, samorządowe instytucje kultury, z takim samym wyłączeniem jak w przypadku konkursów EtnoPolska i Kultura Ludowa i Tradycyjna.

Dom Kultury + Inicjatywy lokalne (Narodowe Centrum Kultury)

W kwestii współpracy domów kultury ze społecznością lokalną warto zwrócić uwagę na program Dom Kultury + Inicjatywy lokalne, który według regulaminu ma wpłynąć na rozwijanie potencjału i kapitału kulturowego członków danej społeczności, kreowanie warunków sprzyjających nowoczesnej edukacji kulturalnej i artystycznej oraz wprowadzanie nowatorskich działań animacyjnych.

W 2022 roku można było ubiegać się o dofinansowanie realizacji zadania składającego się z dwóch części:

1. Pierwsza część obejmuje przeprowadzenie diagnozy identyfikującej zasoby i samodzielne inicjatywy mieszkańców w danej społeczności lokalnej; opracowanie i podanie do wiadomości publicznej zasad wyboru inicjatyw oraz dokonanie wyboru od 3 do 7 różnorodnych inicjatyw wraz z uzasadnieniem wyboru podanym do publicznej wiadomości, a także stworzenie wraz z autorami wybranych inicjatyw planu ich wspólnej realizacji.
2. Druga część zadania obejmuje realizację wspólnie z autorami od 3 do 7 inicjatyw oraz dokonanie

14 <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-cyfrowa5> [dostęp 18.03.2023].

ewaluacji zadania uwzględniającej wszystkie przeprowadzone w ramach zadania inicjatywy

Pierwszej i drugiej części zadania może towarzyszyć realizacja nagrań audio-wideo, rejestracja spektakli, wydanie publikacji, audiodeskrypcja, produkcja filmów w PJM/SJM/SKOGN oraz przygotowanie aplikacji mobilnej.

Proponowana zmiana: dodanie do regulaminu zapisów dotyczących działań archiwizacyjnych z wykorzystaniem bezpłatnych platform typu OSA/zbioryspoleczne.pl, ZOSIA/szukajwarchiwach.gov.pl, Polona czy Kronik@.

W ramach programu ważną rolę odgrywa animator będący wsparciem merytorycznym zarówno dla domu kultury, jak i autorów inicjatywy oraz pełniący funkcję doradcą. Pośrednio program jest przeznaczony dla małych lokalnych organizacji, jak również grup nieformalnych czy pojedynczych liderów, którzy dzięki małym grantom na inicjatywy mogą rozpocząć swoje działania przy wsparciu domu kultury i animatora NCK-u.

Według kryteriów oceny wniosków preferowana jest szeroka współpraca ze społecznościami lokalnymi i możliwie największa gotowość wnioskodawcy na trwałe zagospodarowanie zasobów i przestrzeni publicznej w ramach programu. Preferowane będą projekty, w których wnioskodawca uwzględni możliwość udziału w nich osób z niepełnosprawnościami – warto wskazać, że platformy archiwizacyjne spełniają takie wymogi.

Proponowana zmiana: rozszerzenie listy kosztów kwalifikowanych o koszty ponoszone w związku z archiwizacją zbiorów, a także szerokie lobbowanie w środowiskach lokalnych na rzecz tworzenia i zacieśniania współpracy pomiędzy NGO a instytucjami kultury, co gwarantuje wsparcie instytucjonalne dla tych pierwszych. Warto zadbać w działaniach popularyzatorskich o domy kultury, nie tylko jako potencjalne archiwa społeczne, ale również jako

instytucje upowszechniające archiwistykę społeczną i współpracujące w tym zakresie z lokalnymi społecznościami, szczególnie z tymi, które otrzymały bądź realizowały grant w ramach programu Dom Kultury + Inicjatywy lokalne.

III. Analiza wybranych programów dla małych organizacji, pośrednio związanych z archiwistyką

Według przeprowadzonej przez CAS ankiety internetowej wśród archiwistów społecznych, ponad 40% badanych archiwów społecznych nie pozyskuje zewnętrznych środków finansowych¹⁵. Warto więc zwrócić uwagę na dwa źródła finansowania, które umożliwiają pozyskiwanie środków przez młode organizacje, posiadające małe doświadczenie lub niemające doświadczenia w ogóle. Interesującą propozycją dla archiwów społecznych są konkursy na mikrogranty. Poza środkami finansowymi grantobiorcy otrzymują wsparcie na każdym etapie realizacji projektu, począwszy od pisania wniosku poprzez jego realizację aż do rozliczenia.

Operatorzy Lokalni Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO (Narodowy Instytut Wolności)

Program prowadzony jest od roku 2014 i działa na poziomie województw. Konkursy dla młodych organizacji i grup nieformalnych (składających się z minimum 3 osób) prowadzone są przez organizacje pozarządowe (które są wojewódzkimi operatorami konkursu) oraz ogłaszane w każdym województwie. W programie premiowane są trwałe rezultaty działań, zatem pozytywnie oceniane będzie np. umieszczanie materiałów na bezpiecznych platformach archiwizacyjnych. Możliwy jest również zakup sprzętu do prac archiwalnych. Prócz tego uzyskuje się wsparcie operatora wojewódzkiego. W konkursach tych dofinansowanie otrzymuje zazwyczaj jedna trzecia wniosków. Wadą programu jest niska kwota maksymalnej dotacji, która wynosi 5000 zł.

¹⁵ <https://cas.org.pl/wydarzenia/ankieta-dotyczaca-trwalosci-zbiorow-spolecznych/> [dostęp 17.08.2022].

Proponowana zmiana: położenie większego nacisku w regulaminach wojewódzkich na trwałość efektów projektu oraz zwiększenie kwoty maksymalnej dotacji.

Program Działaj Lokalnie (przedsięwzięcie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, od początku realizowane przez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce)

Program powstał w 2000 roku, a jego głównym celem jest wspieranie i aktywizowanie lokalnych społeczności na terenach wiejskich i w małych miastach poprzez projekty obywatelskie. Ośrodki Działaj Lokalnie (ODL) to organizacje, które prowadzą lokalne konkursy grantowe. W ich ramach możliwe jest tworzenie ścieżek tematycznych, na które przeznaczone są dodatkowe środki. Przykładem takiego działania jest uruchomienie w 2021 roku w powiecie myślenickim (woj. małopolskie), we współpracy z Fundacją ARTS oraz CAS-em (wsparcie merytoryczne), ścieżki Dziedzictwo–Archiwizacja, gdzie w ramach mikrograntów lokalne organizacje i grupy nieformalne (składające się z minimum 3 osób) mogą stworzyć archiwa społeczne. W programie punktowane jest np. umieszczanie materiałów na bezpiecznych platformach archiwizacyjnych. Możliwy jest zakup sprzętu służącego do prac archiwistycznych. Zapewnione jest wsparcie eksperckie zarówno w ramach pisania, realizacji i rozliczenia wniosku, jak i prac archiwistycznych. Dostępność środków w konkursach jest wysoka, zazwyczaj połowa wniosków otrzymuje dofinansowanie. Wadą jest niska kwota grantu – do 6000 zł.

Proponowana zmiana: w Polsce jest 672 gmin objętych zasięgiem programu oraz 77 Ośrodków Działaj Lokalnie, zatem ścieżka Dziedzictwo–Archiwizacja powinna się pojawić w jak największej liczbie gmin. Będzie to sprzyjać zakładaniu archiwów społecznych i pozwoli im gromadzić, opracowywać i udostępniać ich zasób.

Małe granty

Według przywoływanej już ankiety dla archiwistów społecznych – 91% procent badanych archiwów potrzebuje dodatkowych funduszy. Warto tu więc wspomnieć o tzw. małych grantach¹⁶, przeznaczonych dla organizacji pozarządowych. O środki z tych grantów można ubiegać się poza trybem konkursowym, więc jest możliwość składania wniosku do wybranego samorządu w dowolnym momencie¹⁷. Realizacja małych grantów jest zatem uproszczoną formą zlecenia organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych. Środki z pominięciem otwartego konkursu ofert na realizację zadania publicznego mają charakter lokalny lub regionalny i mogą być przeznaczone na działania z zakresu pożytku publicznego. Wadą małych grantów jest niska kwota – do 10 000 zł. Realizacja zadania przewidziana jest na krótki okres – 90 dni. Nigdy nie ma też pewności, czy w budżecie danego samorządu zabezpieczono środki, które można wydać w tym trybie.

IV. Wsparcie instytucjonalne

Trzeba także wspomnieć o **Programie Rozwoju Organizacji Obywatelskich (PROO), prowadzonym przez Narodowy Instytut Wolności**. Nie jest przeznaczony w pełni organizacjom prowadzącym archiwa społeczne, ale mogą one brać w nim udział. To jeden z nielicznych programów oferujących wsparcie instytucjonalne i służący wzmocnieniu organizacji jako takich. PROO daje możliwość wypracowania m.in. strategii rozwoju organizacji, a podmioty prowadzące archiwa społeczne mogą we wniosku uwzględnić kluczowe dla nich działania, takie jak tworzenie archiwum czy opracowanie zbiorów. Możliwy jest również zakup każdego wyposażenia, które jest odpowiednio uzasadnione w projekcie. Pozytywny aspekt jest taki, że projekty PROO są długie (trwają 3 lata), a kwota dofinansowania może sięgnąć 600 000 zł (przy braku obowiązkowego wkładu własnego).

¹⁶ Zgodnie z art. 19a Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie [Dz. U. 2023, poz. 571] organizacje pozarządowe lub podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3, mogą ubiegać się o realizację zadania publicznego poza trybem otwartego konkursu ofert z zastrzeżeniem, że wysokość środków finansowych przekazywana w trybie małych grantów nie może przekroczyć 10 000 zł.

¹⁷ Samorzady wszystkich szczebli, choć zadania publiczne zlecać może również administracja centralna, np. ministerstwa.

V. Podsumowanie

Działalność archiwalna, a więc gromadzenie, przechowywanie, opracowywanie i udostępnianie materiałów archiwalnych (zwłaszcza w przypadku większych archiwów), musi być planowana z perspektywą dłuższą niż roczna. Niestety, większość programów grantowych nie daje takiej możliwości. Co więcej, niektóre konkursy ogłaszane są z niewielkim wyprzedzeniem, kwoty dotacji są niewystarczające, alokacja środków na dany program jest niska, zadania mają krótki czas realizacji [projekty jednoroczne w rzeczywistości trwają kilka miesięcy] i nie premiują na poziomie oceny merytorycznej prac archiwalnych ukierunkowanych na trwałe zabezpieczenie zbiorów. W rezultacie programy finansują stosunkowo małą liczbę archiwów społecznych. Dlatego warto podkreślić, że niemal wyłącznie projektowe finansowanie funkcjonujących w ramach organizacji pozarządowych archiwów społecznych, powodujące nierówny rytm ich pracy i brak możliwości długofalowego planowania działalności, jest nie tylko niedogodnością, ale też bezpośrednim zagrożeniem dla archiwów i trwałości ich zbiorów. Poprawić taki stan rzeczy może wprowadzenie w życie wskazanych wyżej propozycji zmian w regulaminach konkursów, idących w stronę wydłużenia okresu realizacji projektów, zwiększenia alokacji środków, wsparcia instytucjonalnego (czyli po prostu działalności podmiotów) oraz premiowania rozwiązań służących zwiększeniu trwałości zbiorów społecznych.

Zadaniem na kolejne lata jest natomiast zbudowanie modelowego systemu finansowania organizacji tworzących archiwa społeczne. Kluczowa będzie tu dywersyfikacja źródeł finansowania: system ten musi być różnorodny, dostępny dla podmiotów o różnej wielkości i doświadczeniu oraz powinien uwzględniać archiwizację i zabezpieczenie zbiorów, partnerstwa projektowe i szerokie wykorzystanie wolontariatu. System powinien też uwzględniać wykorzystanie narzędzi fundraisingowych, dających możliwość pozyskania środków poza programami grantowymi.

Samorządowe instytucje kultury jako podmioty dysponujące stałym budżetem są w lepszej sytuacji. Nie oznacza to jednak, że nie potrzebują dodatkowych środków na działalność archiwalną, które można uzyskać dzięki grantom. W tym przypadku najlepszą rekomendacją jest umożliwienie ich udziału (jako wnioskodawcom bądź jako partnerom) w konkursach nakierowanych na ochronę i popularyzację dziedzictwa. Postulowane jest również budowanie partnerstw lokalnych i premiowanie ich przez operatorów konkursów poprzez przyznawanie dodatkowych punktów podczas oceny wniosków.

Agnieszka Wargowska-Dudek – kulturoznawczyni, menadżerka kultury z doświadczeniem w zarządzaniu instytucją samorządową, organizacją pozarządową i zespołami artystycznymi. Założycielka Fundacji Sztuki, Przygody i Przyjemności ARTS, członkini jej Zarządu. Zajmuje się m.in. pozyskiwaniem środków na działalność fundacji, budowaniem szerokich partnerstw i koalicji oraz szkoleniem pracowników innych organizacji z tych zagadnień.

Ekspertyza Finansowanie archiwów społecznych a trwałość ich zbiorów stanowi załącznik do Strategii wzmacniania trwałości zbiorów społecznych, autorzy: Katarzyna Ziętał, Maciej Melon [rozdział 5]

Centrum Archiwistyki Społecznej, Warszawa 2023

Autorka ekspertyzy: Agnieszka Wargowska-Dudek

Redakcja językowa: Adam Safaryjski

Projekt graficzny i skład: Kamila Krzewska

Wydawca:

Centrum Archiwistyki Społecznej

ul. Rejtana 17, lok. 25/26/27

02-516 Warszawa

22 294 11 00

kontakt@cas.org.pl

www.cas.org.pl

Warszawa 2023

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na tych samych warunkach 4.0. Międzynarodowe [CC BY-SA 4.0]

INSTYTUCJE WSPÓŁPROWADZĄCE CAS:

Ośrodek **Karta**